

Fatima Salifoska, PhD¹

UDC: 327(560:497.1)"1934/1954"
341.241:341.232(497)"19"

**MARRËDHËNIET TURKE-JUGOSLLAVE NË PERIUDHËN
E VITEVE 1934-1954**

**ТУРСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОДНОСИ ВО ПЕРИОДОТ
ОД 1934 ДО 1954 ГОДИНА**

**TURKISH-YUGOSLAV RELATIONS IN THE PERIOD
FROM 1934 TO 1954**

Abstract

Turkey's foreign policy in the Balkans after the Lausanne Peace Conference of 1923 was based on maintaining the status quo and was implemented through the conclusion of bilateral and multilateral agreements with Balkan states. By the late 1920s and early 1930s, Turkey had signed bilateral agreements with Albania, Bulgaria, Yugoslavia, Greece, and Romania. These agreements became the foundation for the signing of a multilateral cooperation treaty in the Balkans. The paper, in that direction, will explore the formation, objectives, and outcomes of the Balkan Pacts of 1934 and 1954, emphasizing their roles in efforts to maintain regional stability amid shifting international power dynamics. A special focus of the paper is placed on Yugoslav-Turkish relations over the period of 20 years. In addition, the paper analyzes the mass exodus of Muslims and Turks from Yugoslavia, particularly after 1938 and into the 1950s, as a consequence of foreign policy, ideological transformation, and cultural repression. The analysis highlights the fragility of Balkan alliances and the profound impact of global politics on regional developments.

Keywords: *Yugoslavia, Republic of Turkey, Balkan Pacts of 1934 and 1954, exodus of Muslims*

¹ Dr. Fatima Salifoska, assistant professor at the Institute for Spiritual and Cultural Heritage of Albanians - Skopje. Email: salifoska.f@gmail.com

Од 1930 година, Република Турција водела активна и мирољубива надворешна политика за што придонеле голем број како билатерални, така и мултилатерални договори што ги склучувала. Кон крајот на 20-тите и почетокот на 30-тите години на минатиот век Турција има потпишано билатерални договори со Албанија, Бугарија, Југославија, Грција и Романија.² Овие договори стануваат основа за потпишување договор за повеќестрана соработка на Балканот.

Кон тоа придонесува и развојот на меѓународните односи во тоа време, особено сè посиленото влијание на Германија и Италија на Балканот. Од друга страна Англија и Франција вршат притисок врз балканските држави да ги регулираат своите односи во духот на заемно разбирање и соработка, со цел да ги држат во сферата на своето влијание.

Движењето за балканско разбирање според англо-француската дипломатија треба да ги дистанцира балканските држави од германско-италијанското проникнување во нив.

На светскиот конгрес за мир во Атина во октомври 1929 година видниот грчки државник и поранешен премиер Папанастасиу предлага балканско обединување. Предлогот се прифаќа од учесниците на конгресот и се пристапува кон подготовка за свикување на балканска конференција.³

На 5 октомври 1930 година, во Атина се одржува првата балканска конференција на која присуствуваат претставници на Албанија, Бугарија, Грција, Романија, Турција и Југославија. На таа конференција се донесуваат следниве решенија: 1) секоја година да се одржуваат средби меѓу министрите на балканските држави; 2) да се подготви создавање на Балкански пакт, кој ќе ги забрани војните помеѓу неговите членки, спорните прашања ќе ги решава со мирни средства и ќе ја дава неопходната помош во случај на агресија; 3) да се создаде постојана организација, која ќе го олесни создавањето на Балканскиот пакт преку економско, социјално, културно и политичко приближување помеѓу балканските народи.⁴

Понатаму следи одржување на втора, трета и четврта балканска конференција каде што се дискутирало за создавањето на Балканскиот пакт и неговото значење за зачувување на мирот на Балканскиот Полуостров. Илустративно гледано, втората балканска конференција се одржува во октомври 1931 година во Истанбул, третата во октомври 1932 година во Букурешт, а четвртата во ноември 1933 година во Солун. Како прв практичен чекор кон создавањето на Балканскиот пакт, Турција и

² Хаков, Џенгиз. „Историја на современа Турција“./Џенгиз Хаков; превод и коментари Драги Горѓиев.- Скопје: Институт за национална историја, 2010. стр.143.

³ Александрос Папанастасиу е грчки адвокат, социолог и политичар кој бил во два наврати Премиер во меѓувоенниот период и бил основоположник на Втората Хеленска Република.

⁴ Хаков, Џенгиз.,2010.стр.144.

Грција на 14 септември 1933 година во Анкара потпишуваат акт за гарантирање на неприкосновеност на границите помеѓу двете земји, согласно позициите на меѓународните конференции.⁵

И во наредниот период Турција продолжила да дејствува во правец на создавање Балкански пакт, при што потпишувала билатерални договори со потенцијалните членки на пактот. Во контекст на ова, на 17 октомври 1933 година во Анкара е потпишан турско-романски договор за пријателство, ненапаѓање, мир и правна соработка.⁶ Понатаму, на 22 ноември 1933 година во Белград е потпишан турско-југословенски договор за пријателство, ненапаѓање, регулирање на заемните односи, мир и правна соработка. На тој начин Турција, Грција, Романија и Југославија заемно се обврзуваат со договори за пријателство и ненапаѓање. Како резултат на веќе потпишаните меѓусебни договори, сите овие држави решаваат да создадат Балкански пакт.

Во јануари 1934 година, грчкиот министер за надворешни работи М. Максимос оди во посета на Лондон, Париз и Рим, за да ги објасни целите на Балканскиот пакт, којшто треба да биде потпишан. Додека Англија и Франција целосно го поддржуваат идниот пакт, Италија се воздржува да заземе одреден став кон него.

Така, во февруари 1934 година во Белград се состануваат министрите за надворешни работи на Турција, Грција, Романија и Југославија за да го изработат проектот за Балканскиот пакт.

Официјалното потпишување на Балканскиот пакт се случува во Атина на 9 февруари 1934 година.⁷ Бугарија останува надвор од пактот по сопствен избор, а Албанија воопшто не е поканета поради нејзините односи со Италија.

Во преамбулата на договорот за Балканскиот пакт се наведува дека договорените страни се цврсто решени да го гарантираат почитувањето на постоечките договори задолженија и поддржувањето на територијалниот ред, воспоставен на Балканот.

Основната содржина на пактот се сведува на следното: Турција, Југославија, Грција и Романија заемно ја гарантираат безбедноста на своите балкански граници (чл. 1). Четирите држави се обврзуваат да не учествуваат, без претходни меѓусебни консултации, во никакви политички комбинации против која било балканска земја и без да се добие

⁵ Tırkeş Mustafa, *The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States*, 1930-34, *Middle Eastern Studies* Vol. 30, No. 1 (Jan., 1994), pp. 123-144.

⁶ Özapler Mehmet, *Turkey's 17 October 1933 Treaty of Turkey-Romania Friendship, Non-Agression, Justicehip and Reconciliation on the Basis of Regional Peace Initiatives*, *Journal of History School (JOHS)*, February 2019, Year 12, Issue XXXVIII, pp.433-458.

⁷ Ататурк е иницијатор за градење регионални системи за безбедност и соработка на Балканот, и таа негова иницијатива ја наоѓа својата реализација во создавањето на Балканскиот пакт.

согласност од другите договорени страни (чл. 2). Балканскиот пакт влегува во сила од моментот на неговото потпишување и тој ќе биде отворен за вклучување на секоја друга балканска земја, чие приклучување ќе биде благовремено проучено од договорените страни (чл. 3).⁸

Во дополнителниот протокол кон пактот се наведува дека за агресор ќе се смета секоја земја која ќе прибегне кон агресивни дејствија дефинирани како такви во член 2 на Лондонската конвенција.

Целта на пактот се определува како гаранција на балканските граници против секаква агресија преземена од балканска земја. Притоа се потенцира дека пактот не е насочен против која било балканска држава. Ако една од договорените земји биде нападната од небалканска држава и некоја од балканските држави се приклучи кон таа агресија, Балканскиот пакт ќе реагира во однос на таа балканска држава.

Балканскиот пакт и дополнителниот протокол кон него подразбира создавање заштита на балканските граници на четирите балкански држави. Бугарија е таа која има територијални претензии кон некои од своите соседи, од што произлегува дека Балканскиот пакт, всушност, е насочен против неа. Турција, која игра многу активна улога во создавањето на Балканскиот пакт, би сакала пактот да ги заштити не само балканските граници на членките туку и да штити од евентуална агресија од држава надвор од Балканот.

Пактот развива извесна политичка активност, кога во 1935 година се приклучува кон економските санкции на Друштвото на народите кон Италија по нејзината агресија врз Етиопија. Потоа ја поддржува позицијата на Турција на конференцијата во Монтре во 1936 година за промена на конвенцијата на премините Босфор и Дарданели, ги поддржува Англија и Франција во врска со италијанско-германската интервенција во граѓанската војна во Шпанија.⁹

Таа политичка активност не може да ја компензира слабоста на Балканскиот пакт во воената сфера. Затоа тој не може да се спротистави на засилувањето на економската и политичката пенетрација на Германија и Италија на Балканскиот Полуостров. Како резултат на тоа членките на Балканскиот пакт една по една се приближуваат кон Германија и Италија.

⁸ Хаков, Џенгиз., 2010.стр.146.

⁹ Convention regarding the regime of the straits (1936), Види: <<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1936-Convention-Regarding-the-Regime-of-the-Straits.pdf>> (пристапено на 12.1.2025)

Тежок удар на Балканскиот пакт му нанесува Пактот за вечно пријателство меѓу Бугарија и Југославија, членка на Балканскиот пакт, склучен на 24 јануари 1937 година.¹⁰

Независно од тоа, Турција со поддршка на Англија, презема некои чекори за зачувување и засилување на Балканскиот пакт како барикада против евентуалната агресија на Германија и Италија врз Балканскиот Полуостров. Во октомври 1937 година е потпишана турско-грчка воена конвенција со која уште повеќе се продлабочуваат сојузничките односи меѓу Турција и Грција.

Во јануари 1938 година на заседанието на постојаниот совет на Балканскиот пакт во Анкара, турскиот министер за надворешни работи Тевфик Рушту Арас предлага укинување на воените клаузули во Нејскиот договор за Бугарија, која добива можност да го легализира своето вооружување. Романија се обидува да протестира против вооружувањето на Бугарија, но под притисок на Англија ги повлекува своите протести. Сите тие активности имаат за цел да ја привлечат Бугарија во Балканскиот пакт. На 31 јули 1938 година во Солун е потпишана спогодба меѓу државите од Балканскиот пакт и Бугарија, со која државите се воздржуваат да употребат сила во меѓусебните односи; се укинуваат воените, морските и воено воздушните клаузули од Нејскиот договор, а, исто така, и клаузулите на Лозанскиот мировен договор за демилитаризирана зона во Тракија.¹¹

И покрај преземените чекори, идното распаѓање на Балканскиот пакт под германско-италијански притисок станува неминовно. Во февруари 1940 година во Белград се одржува последното заседание на Балканскиот пакт.

За време на Втората светска војна, југословенско-турските односи беа обележани со дипломатска претпазливост и неутралност од страна на Турција. Двете држави пред војната беа членки на Балканскиот пакт, но по германската инвазија и распадот на Кралството Југославија во април 1941 година, Турција одлучи да ја задржи неутралноста и не се вмешуваше директно во конфликтот на Балканот. Иако не ја призна Независната Држава Хрватска и другите марионетски режими, Турција одржуваше ограничени дипломатски односи со земјите на Оската од прагматични причини. Контактите со југословенскиот партизански отпор беа посредувани преку британски дипломатски канали, но немаше значајна директна поддршка. Турција, исто така, служеше како транзитна земја за бегалци, вклучително и Евреи од Југославија. По

¹⁰ Југословенско-бугарски договор за пријателство (1937), Види: <www.macedonism.org/Македонска-Енциклопедија/југословенско-бугарски-договор-за-пријателство> (пристапено на 12.1.2025)

¹¹ Хаков, Џенгиз., 2010.стр.147.

завршувањето на војната, односите со новата социјалистичка Југославија беа обновени и се одвиваа во духот на прагматизам, и покрај идеолошките разлики.

Интересот на османлиско-турската надворешна политика за Балканот, по повлекувањето од него, бил ограничен само на имиграцијата на населението при што тоа претставувало типичен показател на нивното целосно напуштање на оваа територија. Имено, Процесот на групно иселување кој бил во полн ек уште пред Втората светска војна бил само привремено прекинат во текот на воениот период за потоа повторно да продолжи.

Турција во 1934 година го донела законот за колонизација со кој се предвидувало населувањето на муслиманите од балканските држави. Во текот на втората половина на 30-тите години од XX век се интензивирале дипломатските контакти помеѓу Кралството Југославија и Република Турција за склучување на Конвенцијата за иселување.¹² Во 1938 година биле одржани преговори помеѓу претставниците на Турција и Југославија за начинот на раселување на муслиманското население. Како резултат на тие преговори била донесена Конвенцијата за иселување на муслиманското население на 11 јули 1938 година.¹³ Иселувањето било можно од 38 срезови (околии) од Македонија и Косово, додека Босна и Санџак не биле опфатени со иселувањето.¹⁴ Помеѓу раселените имало и од населението кое било доселено неодамна во Македонија од други околии, но и од староседелците муслимани.¹⁵

Пред потпишувањето на конвенцијата мешовитата комисија за иселување се состанала осум пати, при што биле разгледани можностите за иселување.¹⁶ Со потпишувањето на конвенцијата било опфатено југословенското муслиманско население „кое зборува турски јазик и има турска култура.“¹⁷ Официјалната југословенска политика сосема тивко ја проследила информацијата до јавноста. Во белградска „Политика“, во неколку редови се наведувало дека „Конвенцијата за иселување на

¹² Авдић, Авдија, „Југословенско-турски преговори о исељавању муслиманског становништва у периоду између два светска рата“, Новопазарски зборник, Нови Пазар, 1991, стр.123.

¹³ Ристовски, Блаже, ed. (2009). „Иселување на Турците од Македонија“. Македонска енциклопедија. Книга I (А-Љ). Скопје: МАНУ. стр. 619.

¹⁴ Bandžović, S., *Iseljenička politika balkanskih država i pitanje muslimana (1878-1941)*, Almanah, br. 29-30, god. 2005, 231.

¹⁵ Мехмедовиќ, Неџад. „Миграционите движења и политиката кон Бошњациите од крајот на XIX до крајот на XX век“. Скопје: Правен факултет, 2013, стр. 26.

¹⁶ Илиевски, Б., Влијанието на миграциите врз етничката и демографската структура на населението во вардарскиот дел на Македонија (1912–1941), Годишен зборник на Филозофскиот факултет, книга, 67, Скопје, 2014, стр.46.

¹⁷ Ибид.,

Турците од Југославија била парафирана во Анкара.”¹⁸ Иселениците претходно требало да дадат писмена изјава за откажување од југословенското државјанство. Организираното иселување требало да започне во 1939 година. Договорената отштета која Југославија се обврзала да ѝ ја исплати на Турција изнесувала 500 турски лири по семејство. Членовите на семејствата кои би биле на листите за иселување требало да бидат ослободени од воената обврска.¹⁹

Турците и најголемиот дел од муслиманското население како во Македонија, така и во Југославија било активно вклучено во Втората светска војна во одбрана на земјата од окупаторот. По војната муслиманите не се чувствувале како граѓани од прв ред со оглед на тоа што одредени права им биле ускратувани со воведувањето на комунизмот.

ФНРЈ и Турција потпишале два протокола на 5 јануари 1850 година²⁰ и 31 јули 1954 година, како и Договор (13 јули 1956 година) со Протокол за обештетување на имотите на иселените Турци.²¹ Посетата на Тито на Анкара на 13 април 1954 година се смета за клучна за иселувањето на муслиманите од Југославија во Турција. По оваа посета биле одредени рамките поврзани со иселувањето на поедините државјани на ФНРЈ од турска народност заради спојување со семејствата кои веќе се во Турција.²²

По завршувањето на Втората светска војна во рамките на општите процеси за намалување на улогата на религијата во јавниот живот комунистичките власти започнале со акции кои имале за цел да го отфрлат носењето на зарот и ферецето со кои се покривало лицето на муслиманската жена.²³ Од таа причина, во 50-тите години од XX век југословенските комунисти усвојуваат републички закони со кои на муслиманската жена ѝ било забрането да носи зар, односно фереце.²⁴

Така, во Народна Република Македонија, со донесувањето на законот за забрана за носење зар и фереце од 12 јануари 1951 година

¹⁸ Илиевски, Б., Политиката на Кралството СХС/Југославија кон миграционите движења на турско и муслиманско население од вардарскиот дел на Македонија 1918-1941 година, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, книга, 62, Скопје, 2009, стр.315.

¹⁹ Ибид., стр.316.

²⁰ Протокол за обештетување.

²¹ Ристовски, Блаже, ed. (2009). „Иселување на Турците од Македонија“. Македонска енциклопедија. Книга I (А-Љ). Скопје: МАНУ, стр. 619.

²² Pezo, Edvin, „Komparativna analiza Jugoslovensko-Turske konvencije iz 1938. i „Džentlenskog sporazuma“ iz 1953. Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku“, Beograd:Токови историје, бр 2.стр. 97-120., 2013. стр. 116-117.

²³ Каракамишева-Јовановска, Тања; Спасеновски, Александар. „Право и религија“. Скопје: Фондација Конрад Аденауер Скопје и Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје. 2020.стр.145.

²⁴ Законите на Републиките со кои била регулирана оваа материја биле истоветни. Социјалистичка Босна и Херцеговина усвоила закон во септември 1950 година. Ибид.,стр.146.

незадоволството помеѓу муслиманите кулминирало и тој бил прифатен како навреда на честа и достоинството.²⁵ Законот требало да го забрза процесот на еманципација на муслиманската жена во Социјалистичка Македонија, но предизвикало отпор од страна на муслиманската популација и бил сфатен како насилнички акт против семејниот и личниот интегритет на муслиманската жена. Првиот член од законот гласи: „По сеопшто барање на широките народни маси да се отстрани вековниот знак на потчинетоста и културната заостанатост на жената-муслиманка и да се обезбеди полна рамноправност и широко учество во општествениот, културниот и стопанскиот живот на земјата, се забранува носење зар и фереце и секако покривање на лицето на жените.“²⁶ За секое непочитување на овој закон било предвидено лишување од слобода до три месеци или парична казна до 20 000 динари, при што ваквата мерка секако влијаела врз отстранувањето на ферецето и зарот.²⁷

Сепак, повеќето истражувачи наведуваат повеќе причини за иселувањето на муслиманското население, како што се: „новото народно-социјалистичко уредување на земјата, мерките што биле преземени на тој план, наводната верска и интелектуална заостанатост на муслиманското население, роднинските врски, верските побуди, односно ограничувањето на верските слободи, укинувањето на приватната сопственост, аграрната политика и сл.“²⁸

Како резултат на сето тоа, процесот на интензивно отселување од Македонија започнал по 1954 година со одлуката на Лазар Колишевски да го олесни процесот на отселување на муслиманите. Во следните години од Македонија се отселиле вкупно 200 000 Турци.²⁹ Според други извори од ФНРЈ Југославија/СФР Југославија се иселиле вкупно 400 000 муслимани, од кои од Македонија вкупно 250 илјади муслимани. Тие биле доведени во состојба да ги напуштат своите огништа и да заминат во непознатото во мирнодопски услови и без никаква објективна причина.³⁰ Според Хофман бројот на Турци кои емигрирале во 50-тите

²⁵ Плетварска, Г. „Бошњаци во Македонија во педесетите години на дваесеттиот век (во рамките на партиската политика во однос на малцинствата во ДФМ – НРМ)“. Скопје: Реклам ЕН-ЕС Зборник, Бошњаци на Балканот, 2003, стр. 145.

²⁶ Закон за забрана да се носи зар и фереце, Службен весник на Народна Република Македонија, бр. 1, Скопје, 12 јануари 1951, стр. 1.

²⁷ Мустафа, Букурис. „Трансформацијата на етничката и верската функција на народната носија на Албанците во Македонија во периодот на социјализмот“, ЕтноАнтропоЗум, бр. 20, 2020, 223.

²⁸ Керими Кадри Салим., „По повод 66-годишнината од масовното иселување на турското население од НР Македонија во Република Турција“, Гласник на ИНИ, г. 63, бр. 1-2, 2019, стр. 166.

²⁹ Лазаров, Л., „Општествено-економски развој на НРМ 1944-1957“. Скопје: ИНИ, 1988, стр. 184.

³⁰ Керими Кадри Салим. 2019, стр. 166.

години претставува половина од вкупното турско население на територијата на Југославија.³¹ Во рамките на оваа бројка, покрај етнички Турци имало и значителен број од останатите муслимани кои живееле во земјата, пред сè Албанци, Торбешии, Македонци Муслимани, Бошњаци и други. Големата пропаганда на властите во Југославија поткрепена со помошта од нивните претставници во Македонија вродила со плод, при што голем број Турци секојдневно ја напуштале земјата, а притоа голем дел од нив ги оставале своите куќи без да ги продадат, додека друг дел ги продавале за многу мали средства.

Македонија била транзитна земја и за останатите Турци и муслимани во Југославија кои само во Македонија можеле да добијат потврда дека се Турци, со која можеле да се иселат во Турција.

Како што може да се заклучи од погоре изнесеното, со отселувањата на Турците во педесеттите години оваа популација во Македонија остана десеткувана, додека во многу делови од Југославија веќе и не живееле Турци и муслимани. Според Ендрјус, анализирајќи еден поголем период, од 1923 до 1960 година бројот на регистрирани имигранти во Турција е 1 милион 204 илјади, од кои уделот на имигрантите Југославија-Македонија е 269 илјади (22,4%).³²

На прагот на шеесеттите години, според пописот во 1961 година во Македонија живееле 131 484 Турци (9.35%), што претставувало 70 000 помалку од претходниот попис во 1953 година пред масовните иселувања. Во периодот од 1961 година, па сè до осамостојувањето, од деценија во деценија бројот на Турците се намалува, за на прагот на деведесеттите двојно да се намали на 4% од целокупното население на Република Македонија.³³

Пред и во екот на масовните иселувања на муслиманите од Југославија во Турција, двете држави биле во постојан контакт и соработка во областа на надворешната политика.

Додека Турција заедно со Грција официјално е примена во НАТО на 28 февруари 1952 година, Југославија останува неутрална и својата надворешна политика продолжува да ја гради надвор од сојузот.³⁴ Целта на Турција при влезот во НАТО била, пред сè да ја обезбеди својата безбедност и можните влијанија од Советскиот сојуз, но имало и

³¹ Hoffman, George W., (1977), "The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia: A Historical Geographic Interpretation" *An Historical Geography of the Balkans* (ic.), Francis W. Carter (ed.), London: Academic Press Inc., 440-464.

³² Andrews, Peter Alford., *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden: Dr.Ludwig Reichert Verlag, 1989, pp.659.

³³ Види повеќе на: Веб-страницата на Државен завод за статистика. www.stat.gov.mk. (пристапено во јануари 2025)

³⁴ Види повеќе: Web page of NATO. "Greece and Turkey accede to the North Atlantic Treaty Organization". <<https://www.nato.int/multi/photos/1952/m520218a.htm>. (пристапено во мај 2025)

очекувања да добие и дополнителна помош при развивање на сопствената економија и модернизација на армијата.³⁵ Од друга страна Југославија по прекилот на односите со СССР во 1948 година и судирот со Информбирото во екот на Студената војна настојувала да склучува политички и одбранбени договори со земјите од Западот.

Балканскиот пакт во суштина претставува договор или сојуз на збир од повеќе трилатерални договори помеѓу Југославија, Грција и Турција од 1953 до 1955 година.³⁶ Тројната соработка најпрвин била иницирана од бројните билатерални контакти на воените делегации на највисоко ниво.³⁷ Воените делегации на Југославија и Турција ги одржале првите состаноци во Белград на 20, 24 и 27 декември 1952 година.³⁸

Договорот за пријателство и соработка помеѓу ФНР Југославија, Кралството Грција и Република Турција е склучен во Анкара на 28 февруари 1953 година.³⁹ Со договорот се потврдува дека договорените страни ја потврдуваат својата верба во начелата на Повелбата на ООН.⁴⁰ На барање на пратениците во Турција договорот бил одобрен во турското собрание пред да стапи на сила.

По потпишувањето на Анкарскиот договор се спровеле заемни посети на државниците од трите земји. Според договорот било предвидено министрите за надворешни работи да се среќаваат најмалку еднаш годишно.⁴¹ Најпрвин во Атина во јули 1953 се сретнале министрите за надворешни работи, во ноември истата година во Белград, како и во март 1954 година во Анкара се сретнале воените претставници на трите држави кои постигнале широка согласност во областа на воената соработка. Во февруари 1954 година во Белград се сретнувале претставниците на трите земји кои одлучиле да се формира Постојан секретаријат на Балканскиот пакт. При позитивна атмосфера помеѓу трите страни, Јосип Броз - Тито во 1954 година заминал во посета на Анкара и Атина каде што при водењето на преговорите се дошло до заклучок за неопходноста Анкарскиот договор од 1953 година да прерасне во Сојуз помеѓу трите држави.⁴²

³⁵ Хаков, Џенгиз, 2010. стр.212;

³⁶ Мирков, Желько, Спољна политика Југославије 1948-1956. и питање „Балканског пакта“, Београд: [Ж.Ж. Мирков], 2018, 152.

³⁷ Bogetić, Dragan., Jugoslavija i zapad 1952-1955, jugoslovensko približavanje NATO-u. Službeni list SRJ, 2000.str. 37.

³⁸ Ибид., стр.43.

³⁹ Dağcı, Gül Tuba and Diyarbakırlioğlu, Kaan., "Turkish Foreign Policy during Adnan Menderes Period". Alternatives Turkish Journal of International Relations.Vol. 12, No. 1, 2013, pp.23.

⁴⁰ Мирков Желько., 2018, стр.160.

⁴¹ Soysal, İsmail., Türkiye'nin Siyasal Bağlıları II (1945-1990), Ankara TTK yayımları, 1991, s.471-472.

⁴² Gönlü bol, Mehmet, Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1945, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996.

По посетата на Тито на двете престолнини се формирала комисија од претставниците на трите земји која имала за задача да го подготви проектот за сојузнички договор. Подготвениот проект пред усвојувањето најпрвин бил на одобрување пред Советот на НАТО во јули 1954 година.⁴³

На заседанието на министрите за надворешни работи на трите земји во Титовата вила во Блед од 6 до 9 август 1954 година, како и разговорот на воените експерти на 7 и 8 август, се финализираше договорот помеѓу сојузниците.⁴⁴ Она што следело по сите претходни дипломатски контакти, разговори и посети на 9 август 1954 година на Блед било склучувањето Договор за сојуз, политичка соработка и заемна помош помеѓу трите држави со што и формално се склучил воено-политичкиот сојуз.⁴⁵ Основните одредби на овој договор биле идентични со оние од Анкарскиот договор од 1953 година.

Со Балканскиот пакт се предвидува: ако една од страните стане објект на агресија, тоа ќе се прифати како агресија и кон другите членки на пактот; воената помош на жртвата на агресија ќе се укаже преку користење на правото на индивидуална и колективна заштита во рамките на ООН; продолжување на воената соработка предвидена со Анкарскиот договор; создавање постојан совет на пактот составен од министрите за надворешни работи и други претставници на трите држави; учеството на Грција и Турција во Балканскиот пакт во никој случај не може да го спречи исполнувањето на нивните обврски кон НАТО.⁴⁶ Балканскиот пакт се склучува за период од 20 години и е отворен за други земји под еднакви услови и со одобрување од другите негови членови.⁴⁷ Разликата помеѓу Балканскиот пакт и НАТО била во тоа што доколку член на НАТО стане објект на агресија, тогаш останатите негови членови автоматски ќе му пријдат на помош, додека во ист таков случај помош на жртвата на агресија од Балканскиот пакт, ќе ѝ биде укажана во согласност со статутот на ООН.⁴⁸

По потпишувањето на Балканскиот пакт продолжиле средбите на високо ниво помеѓу Турција и Југославија. Најпрвин турскиот претседател Целал Бајар направил официјална посета на Белград, возвраќајќи

⁴³ Спорот на Италија со Југославија по прашањето на „Трст“ била една од главните дилеми за сојузот, со оглед на тоа што Турција и Грција биле сојузници со Италија во НАТО.

⁴⁴ Terzić, Milan (pr.). *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*. Beograd: Vojnoistorijski Institut, 2005, str. 726.

⁴⁵ Stojković, Momir (pr.). *Balkanski ugovorni odnosi*, JP Službeni list SRJ, 1998., op. cit. str. 258-262.

⁴⁶ Хаков, Ценгиз, 2010. стр.215.

⁴⁷ Со овој член на Договорот, Пактот испраќал порака, пред сè до Албанија и Бугарија. Види: Soysal Ismail., 1991, s.471-472.

⁴⁸ Хаков, Ценгиз, 2010. стр.215.

ја на тој начин посетата на претседателот Тито на Анкара.⁴⁹ На почетокот на март 1955 година во Анкара заседавал Постојаниот совет на Балканскиот пакт. Во мај 1955 година турскиот премиер Аднан Мендерес и министерот за надворешни работи Фатин Рушту Зорлу официјално го посетиле Белград.⁵⁰

По едногодишното функционирање Балкански пакт од 1954 година, склучен на 20 години, во суштина бил замрзнат, односно престанал да функционира, но правно продолжил да постои до јуни 1960 година, кога и официјално бил анулиран.⁵¹ Од геополитички аспект кон крајот на 60-тите години започнале тензии помеѓу Грција и Турција, додека Југославија сè повеќе се утврдувала кон движењето на неврзаните, кое се формирало во 1961 година, при што практично го изгубила интересот за Балкански пакт.

Conclusion

The Balkan Pact of 1934 initiated by Turkey and supported by Greece, Yugoslavia, and Romania, represented a significant attempt to ensure regional stability and defend against the growing influence of Germany and Italy. Rooted in bilateral agreements and encouraged by Western powers, the pact aimed to preserve territorial integrity and foster peaceful cooperation. However, it ultimately faltered due to its lack of military strength, internal disagreements, and changing geopolitical dynamics. During World War II, Yugoslav-Turkish relations were marked by diplomatic caution and neutrality, primarily on the part of Turkey. After the end of the war, relations with the new socialist Yugoslavia were renewed and conducted in a spirit of pragmatism, despite ideological differences. Alongside these developments, the mass exodus of Muslims and Turks from Yugoslavia - especially after 1938 and intensifying in the 1950s - reflected a complex interplay of foreign policy, ideological shifts, and growing restrictions on religious and cultural rights. The 1954 Pact was a reaction to the Cold War and included an attempt to bring Yugoslavia back together with NATO members Turkey and Greece, but was short-lived due to geopolitical changes. Together, the two pacts and the migration trends underscore the fragile nature of regional alliances and the deep impact of international power struggles on the Balkans.

⁴⁹ Трет претседател на Република Турција кој бил на функција во периодот од 1950 до 1960 година. Види: Web page: Britannica. "Celâl Bayar - president of Turkey" <<https://www.britannica.com/biography/Celal-Bayar>>. (пристапено во јануари 2025).

⁵⁰ Gönlübol, Mehmet, 1996.

⁵¹ Хаков, Џенгиз, 2010. стр.217.

Рецензенти:**Доц. д-р Валдета Касапи****Д-р Неџад Мехмедовиќ****Користена литература**

1. Авдић, Авдија, „Југословенско-турски преговори о исељавању муслиманског становништва у периоду између два светска рата“, Новопазарски зборник, Нови Пазар, 1991.
2. Andrews, Peter Alford., *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden: Dr.Ludwig Reichert Verlag, 1989.
3. Bandžović, S., *Iseljenička politika balkanskih država i pitanje muslimana (1878-1941)*, Almanah, br. 29-30, god. 2005.
4. Bogetić, Dragan., *Jugoslavija i zapad 1952-1955, jugoslovensko približavanje NATO-u*. Službeni list SRJ, 2000.
5. Dağcı, Gül Tuba and Diyarbakırlıoğlu, Kaan., “Turkish Foreign Policy during Adnan Menderes Period”. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*. Vol. 12, No. 1, 2013.
6. Gönlübol, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1945*, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996.
7. Илиевски, Б., *Влијанието на миграциите врз етничката и демографската структура на населението во вардарскиот дел на Македонија (1912–1941)*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, книга, 67, Скопје, 2014.
8. Илиевски, Б., *Политиката на Кралството СХС/Југославија кон миграционите движења на турското и муслиманското население од вардарскиот дел на Македонија 1918-1941 година*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, книга, 62, Скопје, 2009.
9. Каракамишева-Јовановска, Тања; Спасеновски, Александар. „Право и религија“. Скопје: Фондација Конрад Аденауер Скопје и Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје. 2020.
10. Лазаров, Л., „Општествено – економски развој на НРМ 1944-1957“. Скопје: ИНИ, 1988.
11. Мехмедовиќ, Неџад. „Миграционите движења и политиката кон Бошњациите од крајот на XIX до крајот на XX век“. Скопје: Правен факултет, 2013.
12. Мирков, Жељко, *Спољна политика Југославије 1948-1956. и питање „Балканског пакта“*, Београд: [Ж.Ж. Мирков], 2018.
13. Мустафа, Букурисе. „Трансформацијата на етничката и верската функција на народната носија на Албанците во Македонија во периодот на социјализмот“, *ЕтноАнтропоЗум*, бр.20, 2020.

14. Özapler Mehmet, Turkey's 17 October 1933 Treaty of Turkey-Romania Friendship, Non-Agression, Justicehip and Reconciliation on the Basis of Regional Peace Initiatives, Journal of History School (JOHS), February 2019, Year 12, Issue XXXVIII, pp.433-458.

15. Pezo, Edvin, „Komparativna analiza Jugoslovensko-Turske konvencije iz 1938. i „Džentlmenskog sporazuma“ iz 1953. Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku“, Beograd:Токови историје, бр 2.стр. 97-120., 2013. стр. 116-117.

16. Плетварска, Г. „Бошњаци во Македонија во педесетите години на дваесеттиот век (во рамките на партиската политика во однос на малцинствата во ДФМ – НРМ)“.Скопје: Реклам ЕН-ЕС Зборник, Бошњаци на Балканот, 2003.

17. Ристовски, Блаже, ed. (2009). „Иселување на Турците од Македонија“. Македонска енциклопедија. Книга I (А-Љ). Скопје: МАНУ.

18. Soysal, Ismail., Türkiye'nin Siyasal Bağlıları II (1945-1990), Ankara TTK yayınları, 1991, s.471-472.

19. Stojković, Momir (pr.), Balkanski ugovorni odnosi, JP Službeni list SRJ, 1998., op. cit. str. 258-262.

20. Terzić, Milan (pr.). Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata. Beograd: Vojnoistorijski Institut, 2005.

21. Türkeş Mustafa, The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States, 1930-34, Middle Eastern Studies Vol. 30, No. 1 (Jan., 1994), pp. 123-144.

22. Керими Кадри Салим., „По повод 66-годишнината од масовното иселување на турското население од НР Македонија во Република Турција“, Гласник на ИНИ, г. 63, бр. 1-2, 2019.

23. Хаков, Џенгиз., „Историја на современа Турција“./Џенгиз Хаков; превод и коментари Драги Ѓорѓиев.-Скопје:Институт за национална историја, 2010.

24. Hoffman, George W., (1977), “The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia: A Historical Geographic Interpretation” An Historical Geography of the Balkans (iç.), Francis W. Carter (ed.), London: Academic Press Inc., 440-464.

Други извори:

1. Convention regarding the regime of the straits (1936), Види: <<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1936-Convention-Regarding-the-Regime-of-the-Straits.pdf>> (пристапено на 12.1.2025)

2. Југословенско-бугарски договор за пријателство (1937), Види: <www.macedonism.org/Македонска-Енциклопедија/југословенско-бугарски-договор-за-пријателство> (пристапено на 12.1.2025)

3. Закон за забрана да се носи зар и фереце, Службен весник на Народна Република Македонија, бр. 1, Скопје, 12 јануари 1951, стр. 1.

4. Види повеќе на: Веб-страницата на Државен завод за статистика. www.stat.gov.mk. (пристапено во јануари 2025)

5. Види повеќе: Web page of NATO. “Greece and Turkey accede to the North Atlantic Treaty Organization“.

<<https://www.nato.int/multi/photos/1952/m520218a.htm>. > [Пристпено во мај 2025]

6. Трет претседател на Република Турција кој бил на функција во периодот од 1950 до 1960 година. Види: Web page: Britannica. “Celâl Bayar - president of Turkey” <<https://www.britannica.com/biography/Celal-Bayar>>. (пристапено во јануари 2025).